

שותפות בדאגה לזהות היהודית

הצורך בזיקה חדשה בין מדינת ישראל ליהדות העולם

ל. פרץ

יהודי ארצות-הברית לא רק להיות פעילים בחיים הפוליטיים של ארצם, אלא הם יכולים יחד עם זה גם להבליט את יהדותם בפומבי. מצבם בהווה יכול להיחשב למצב הטוב ביותר שהיה אי-פעם בתולדות התפוצות. ואף-על-פי-כן אין להתעלם מן העובדה היסודית והיא, שהיהודים הם שם מיי-עוט קטן ושהרוב הבלתי-יהודי הוא הקובע את גורלו של המיעוט. היהודים הגיעו למצבם הטוב שם על יסוד התפיסה ששררה ושורת בקרב הרוב הבלתי-יהודי. לא היהודים הם שקבעו את גורל עצמם, אלא הבלתי-יהודים קבעו וקובעים את גורל היהודים. אם מצבם הטוב לא השכיח מלבם כליל את ההיסטוריה היהודית, הרי תהליכי-כיום דומים שהיו בהיסטוריה צריכים להביא אותם לחשבון-הנפש. גורלם של יהודי ספרד בימי הביניים וגורלם של יהודי גרמניה בעבר הקרוב הם דוגמאות לכך. לפני מאתיים שנה העניקו התנועות הליברליות ששררו ברוב הבלתי-יהודי אמצעי-פאציה ועמדה כלכלית וסוציאלית חזקה ליהודי גרמניה, אבל כעבור תקופה של מאתיים שנה החליט הרוב לבטל את זכויות היהודים למפרע (עד דור שלישי) וגורלם של היהודים נחתך: מוות או הגירה. גם המצב הטוב שבו נמצאים יהודי ארצות-הברית תלוי ברצונו של הרוב הבלתי-יהודי, ובהשתנות רצון זה בעתות-משבר (או לכשתת-הווה גם שם אחדות אתנית מגובשת יותר) עלול גם מצבם להשתנות. המעין בהיסטוריה היהודית בשימת-לב ילמד ממנה על עתיד בניו ובני-בניו.

ב

אבל לא רק יחסה של יהדות העולם למדינת ישראל טעון בדיקה אלא יחסה של מדינת ישראל (כיחסה של התנועה הציונית לפני קום המדינה) ליהדות העולם אף הוא טעון בדיקה. ושמה ראוי לזכור כאן מה שקרה בוועידה הציונית בלונדון

זה שנים אנו שומעים מפי שליחים ממדינת ישראל שמאמציהם בארצות-הברית אינם מועילים. דומה ששני הצדדים, גם הישראלים וגם יהודי ארצות-הברית אינם רואים את המצב נכון-חה. אנחנו בישראל חושבים בצדק, שהקמת המדינה, שתבעה מאתנו קרבנות והביאה אותנו בסכנות רבות, הוא המאורע החיובי הגדול בתולדות עמנו, וקשה לנו להבין למה אין רובם של אחינו בוחרים לחיות במדינת ישראל, תחת לחתור להתבססותם בתפוצות מבחינה מוסרית ואתנית. היהודים בתפוצות הגולה חיים כיום בדרגה גבוהה לפי הערך, מבחינה כלכלית וגם תרבותית. והלא בעינינו ראינו כי במצב הדומה למצבנו עכשיו, אחרי הצהרת בלפור ואחרי קבלת המאנדאט על-ידי בריטניה, ציפינו לעלייה המונית וזו לא באה. במקום לבוא לארץ-ישראל היגרו מאות אלפים לארצות-הברית ורק מעטים עלו לארץ-ישראל. רק בלחץ גזירות כלכליות או פוליטיות, כששערי אמריקה סגורים, עלו המונים לארץ-ישראל. מתגוררות אלו ומתוך הנסיונות של עשרות השנים שאחרי-כן (העלייה הפולנית, הגרמנית, התימנית, הציכית, העיראקית וכו') אנו למדים שיש שני סוגים של עלייה: עלייה קטנה של "משוגעים לדבר" ועלייה גדולה מאונס. וכיון שיהודי ארצות-הברית אינם שייכים בדרך כלל לסוג של עולים מאונס, ברור הדבר שאין לצפות יותר מאשר לעלייה מן הסוג הראשון.

ועוד: יהודי העולם, ובמיוחד יהודי ארצות-הברית, שרויים בהערכה בלתי-ריאלית של היסודות שעליהם קיומם עומד. באירופה הישנה, היו רוב המדינות שחיו בהן היהודים יחידות אתניות, בעוד שבקבוצות הלאומיות השונות בארצות-הברית אינן נחשבות (כיום) לדיסונגים, אלא להשלמות של הכוליות הלאומית. על כן יכולים

הרוחנית של בני-האדם. מדעי הטבע והתעשייה המפותחת, ויותר מן הכול שלטונה של המחשבה האמפירית עשו את האדם ואת נסיונו בטבע לשופטים עליונים בעולם וגרמו למשבר גדול, והתוצאה היא שבמקום תמונות-עולם רוחניות קיומיות נוצרו תמונות-עולם מכניות ונטולות תור-קף. התגבר הפחד הקמאי הנטוע באדם והאדם איבד את הכוח לחדש תמונות-עולם שהן בעלות ערך מבחינה קיומית. השיבה למחשבה קיומית תהיה קשה לכל העמים, אך יתכן שתהיה קשה במיוחד ליהדות, משום שמצד אחד אין להמון העם של דתות אחרות קשר ישיר לבעיות רוחניות כמו להמון של בני עמנו, ומצד אחר האחראים לרוחניות של העמים חשים יותר במצב המשברי הקיים בזמן הזה מאשר האחראים לרוחניות שלנו. אנשי הדתות האחרות אינם מזולזלים במנהגים פולחניים, אבל הם יודעים שהעיקר הוא הצד הרוחני-קיומי והם התחילו להתעניין באפשרויות של התחדשות ובדרכי התחדשות. ביהדות המצב הוא רע יותר. כי אף-על-פי שההמון היהודי קרוב יותר בלבו לרוחני-קיומי ואף-על-פי שנמצאות בספרותנו העתיקה ובעיקר בתנ"ך תשובות קיומיות לא מעטות והן הביאו בשורה וברכה לעמים רבים, הנה זה מאות בשנים נתרכזו החיים היהודיים בעיקר במצוות מעשיות ובמנהגים דתיים, וזוהי מגרעת גדולה בסיטואציה הרוחנית הקיימת בזמן הזה. הזהות היהודית מצטמצמת לרוב בכשרות, במשפט האישות, בתפילות קבועות, במילה, במקווה וכו'. גם המועדים כשבת ויום הכפורים עיקרם בקיום המצוות ולא בחווייה הרוחנית ובערך הקיומי. והרי יש כאן שתי אפ-שרויות: או שמקיימים את המצוות בשלימות או שאין מקיימים אותן בשלימות ואז אין להן מש-מעו. ומכאן הסיטואציה הקשה שנוצרה אצלנו, שמיעוט קטן מעמנו מקיים את המצוות והשייכים למיעוט חושבים שרק הם בעלי הזהות היהודית (והנחלת הזהות לדור הבא מוטלת בספק), והרוב הגדול פרק מעליו את עולן של המצוות המעשיות ולא נשארו בידו אלא שרידים סנטימנטאליים מהן, והוא אינו יודע מה פירוש הדבר להיות יהודי.

בשנת 1920. המאורע הגדול של הצהרת בלפור והמאמצים שנעשו להשגת המאנדאט על ארץ-ישראל הביאו להסכם בין ויצמן, נציגה של ההסתדרות הציונית, לבין לואי בראנדייס, נציגה של יהדות אמריקה, לשם פעולה מאורגנת ומלוכדת לבניין הארץ. אבל הריב עם בראנדייס וכל הכ-רוך בו שיבש לא מעט את מערכת היחסים ועמם את אפשרויותיה של ההסתדרות הציונית לשתף את יהדות העולם בהכרעותיה ובאחריות להכ-רעותיה בעניין ארץ-ישראל. לכאורה קשה היום יותר לשתף את יהדות-העולם באחריות זו, מאשר אז, לפני קרוב לחמשים שנה, משום שמדינת יש-ראל היא עכשיו מדינה ריבונית — ואף יהדות ארצות-הברית היא גורם חזק בעל תודעה עצמית. ואף-על-פי-כן ברי לי כי אפשר למצוא נוסחה הולמת שתאפשר את השיתוף האירגוני של יה-דות-העולם במדינת ישראל. על מדינת-ישראל לקבל את הנציגות של יהדות-העולם המאורגנת כשותף שווה-זכויות. הרי גם מדינות העולם הכי-רו פעם בהסתדרות הציונית העולמית כבעלת זכויות, למשל בעניין המאנדאט על ארץ-ישראל. האירגון של יהודי העולם מצדו צריך להכיר שמדינת ישראל הוא עניין של יהודי העולם לפי שבלעדיה אין עתיד ליהודים. האיחוד האירגוני בין שני השותפים יגביר את כוחו של עמנו ויזרז את העלייה מארצות החופש של המערב, ושני השותפים יגשו בכוחות משותפים לבעייה המרכ-זית של עמנו והיא להפש דרכים לחידושה של הזהות היהודית בזמן הזה.

אין עתיד למדינת ישראל ואין עתיד ליהדות-העולם אם לא יגשו לפתור את הבעייה הרוחנית של הזהות היהודית. היהדות כולה עלולה להיעלם מן העולם אם לא ימצא ביטוי רוחני חדש להווייה היהודית, ביטוי שיהיה בו תוקף לדורות. המצב הרוחני של היהדות אינו טוב יותר מן המצב הרוחני של קיבוצים אנושיים אחרים. כל התרבו-יות ההיסטוריות וכל הדתות נאבקות כיום הזה בבעיית קיומן הרוחני. לא המלחמות האיומות ונדודי העמים הן שגרמו לחורבן הגדול, אלא יותר מאלו גרמה לכך העובדה שנודעוזה העמדה

תפיסת-עולם המתקבלת על הדעת. יש יהודים המעוניינים ברוחניות והם פונים עורף ליהדות משום שאינם מוצאים בה אחיזה והם מגסים למצוא עניין בנצרות או בבודהיזם. לאלה יש להעיר, שאמנם לימוד הדתות האלה יש בו ללא ספק ערך והוא עשוי להעשיר את האדם, אבל החשוב להצטרף לאחת הדתות האלה ולקבלה בשלימות, הרי הכרעתו זו אינה מוצלחת. כי בכל הדתות תופסים המנהגים מקום חשוב, ועל האדם להתחנך בתוך העולם שבו קיימים המנהגים כדי לתפוס את ערכם החיובי. המנהגים האלה זרים הם לאדם הבא מבחוץ וכשינסה להחזיק בהם בנאמנות עוד תגבר זרותו. מלבד זה אסור למחפש לשכוח שכל הדתות וכל התרבויות ההיסטוריות נתונות כיום במצב של משבר הדומה למצב שבו נמצאת היהדות, והרציניים שבין אנשי הדתות שואפים להתחדשות כדי לקיים את משמעותן של הדתות. בנצרות לכל צורתיה התעוררו ספקות קשים לגבי נושאים מרכזיים כגון אמונת השילוש, אלוהותו של ישו וההריון הטהור, ואין הדבר מתקבל על הדעת כי מי שלא גדל בנצרות ישתתף ממשיית בויכוחים על הנושאים האלה שהם זרים לו, והרי דוקא בויכוחים אלה יש משום מתן ביטוי לצרכים אנושיים בעלי ערך רב.

רבים הם האנשים בעולם המבקשים למצוא את היסודות הקיומיים בדת ובתרבות שלהם והמגסים להבחין בין המהותי לבין הטפל שבמורשתם. לעור מתם רבים הם עדיין אלה שאינם יודעים להבחין בין המהותי לבין הטפל. דוגמה פשוטה: יש אנשים המסיקים מן העובדה שלפי תורת משה השמש היא הסובבת סביב הארץ ולא להיפך, שאין היא תורת אמת. השם לב לעיקר שבתורה יודע, כי העובדה שכדור הארץ הוא הסובב מסביב לשמש אין לה משמעות רבה בשביל האדם ולעור מת זאת השאלה אם השמש וכדור הארץ נבראו על-ידי אלוהים היא בעלת חשיבות גדולה בגלל התוצאות הנובעות ממנה הנוגעות מאוד לאדם. כל הדתות מחפשות כיום תשובה לשאלות מרכזיות מסוג זה. המצוקה הקיומית היא כללית והמתרת הדת אין לה כל משמעות. החיפוש אחרי

הרבנות תובעת לעצמה לכאורה זכות הנהגה רוחנית, אך אין היא עוסקת בשאלות רוחניות אלא בשאלות הכרוכות במצוות המעשיות ובעניינים הנוגעים לכוחה והשפעתה במדינה. לא יצאו מן הרבנות אתגרים רוחניים, ועל-אחת-כמה-וכמה שלא הגיעה להיות מורה דרך ברוחניות, משום שאין לה עניין רב בתפיסות-עולם. אין לצפות מן הרבנות שתתרום לחידושם הפנימי של החיים הדתיים בארץ ובחוץ-לארץ.

יש עדיין ביהדות החרדית והחסידית חוגים שבהם קיימים חיים דתיים אמיתיים. אבל בחוגים אלה חיים האנשים את חייהם ואינם מגסים להשפיע על הרבנות השלטת ועל העם בכללו. מטבעה של היהדות שבמרכזה עומדות המצוות המעשיות שהיא מתאבנת ונעשית קשה ובלגנית, ככל שיטה הבנויה על מוסכמות. הרבנות שומרת את חומות המוסכם והיא חוששת מפני כל רוחניות אמיתית העלולה להביא לפעילות ולשינויים. אנשים רוחניים שפנו לספירה היהודית, מצונזן עד ראטנאו ועד האינטליגנציה היהודית של היום, לא מצאו שם אלא מצוות ומנהגים בלבד, ועל-כן פנו לתנועות רוחניות שהיו קיימות בעמים אחרים. לא נכון לזקוף את ההתבוללות היהודית המודרנית בעיקר לחשבון כוח-המשיכה הכלכלי והמקצועי בעולם הבלתי-יהודי, כי היו תנועות רוחניות שמשכו ומושכות גם כיום את הטובים בעמנו לקחת חבל בהן, וכיון שהעילית היהודית לא מצאה עניין ביהדות, נעשה העם היהודי נטול הנהגה רוחנית. מזמן שהטובים שבקרבתנו אינם מעוניינים ביהדות, אין אתנו יודע מה זה יהודי, כי לא חלה כל התחדשות ביהדות. ובעניין זה אין הבדל בין היהודי באמריקה לבין החייל בישראל. כי אמנם מעשינו והישגינו בארץ-ישראל גדולים הם, ואומץ-הלב והגבורה והנאמנות וההתמדה של אנשינו הביאו את העמים לידי כך שהם מתחילים להבין ולהעריך אותנו, אבל האמת ניתנת להיאמר שלא התקדמנו בכיוון הרוחני הממשי.

השאלה היא איפוא אם יש לנו סיכויים לרכוש את העילית הרוחנית של עמנו בעולם ובישראל, עילית זו שלגביה אין המצוות המעשיות בגדר

ניים של המקרא על-ידי "התורה שבעל-פה" של הפרושים. הודות להעזה של הפרושים לקלוט אלמנטים חשובים מתוך החיים הרוחניים העשירים של הזמן הוא הצליחו להחיות את היסודות העצמיים של היהדות.

מה שקרה אז והבטיח את קיומה של התווייה היהודית לדורות היה בגדר מהפכה, ולא נעשה באמצעים של כוח ושלטון אלא באמצעים רוחניים ובלביראליות רבה. בתלמוד — שהוא המשכה של תורת הפרושים — אנו מוצאים הרבה חילוקי דעות בבעיות רבות, וזו עדות לכוח רוחני ולליבראליות רבה. אמנם היצירה הגדולה הזאת של התלמוד איבדה את כוחה, משום שחלו בינתיים שינויים רוחניים עצומים בעולם ואי-אפשר להחזיק כיום בתלמוד, ככל שהוא נכס רוחני גדול.

מלבד היהדות החרדית יש עוד חוג החושב את עצמו למרכוז של העם היהודי, זהו החוג של אנשי "הישוב", היינו הישוב היהודי החדש שהתקם בארץ-ישראל מסוף המאה התשע-עשרה עד אמצע המאה העשרים. אבל הם מתעלמים מן העובדה, שהישוב לא יצר הרבה בתחום הרוחני לדורות. הספרות העברית החדשה היא בחלקה החשוב בעיקר מצבת זכרון לחיי היהודים בגלות אירופה והיא מפירות-פירותיה של התרבות המערבית ואין בה משום חידוש רוחני בעל ערך קיומי. הפיכת השפה העברית לשפה חיה היא בודאי מפעל גדול, אבל היא רק אמצעי לאחדות לאומית ויסוד לתרבות. חידושה של השפה ויצירתה של הספרות אינם נוגעים לתווייה הרוחנית הקיומית. הסיכוי לחידושה של התווייה היהודית בשעה זו הוא באנשי-רוח הנמצאים בארץ-ישראל וביהדות-העולם שכל מעיניהם במצוקה הרוחנית של הזמן, במבקשי-הדרך הרציניים שיחד עם האנשים שכמותם השייכים לדתות אחרות יחזרו לחידוש רעיוני ותווייתי של הדתות. יש להניח כי המשכילים בעמנו יכירו בצורך הדחוף בזהות יהודית מתודשת, בערכם הגדול של החיפושים להתחדשות ובצורך שיתוף הפעולה בין האנשים שבארץ ובחוץ-לארץ בתחום החיוני הזה.

התשובות לשאלות הכלליות ייעשה על-ידי אנשים השייכים לדתות השונות. החרדים, ובודאי גם אחרים הדואגים לקיומה של היהדות, עלולים לטעון שהמדגישים את המשותף לכל הדתות והתרבויות מתקרבים בזה להתבוללות. אבל אין הדבר כך. סכנת ההתבוללות נעוצה בכך, שאין האנשים מגלים רצון לחשוב על הווייתם הרוחנית, ועל כן אינם מרגישים מה מתרחש בעולמם ובהם, הם מקבלים בעינים עצומות את דרכי הרוב, ואין הבדל בדבר לאן הן מוליכות ולעתים הן מוליכות גם לתוך דת אחרת. לעומת זאת פעולה רוחנית של אנשים השייכים למסורות דתיות ותרבויות שונות עשויה להגדיל את אוצרם הרוחני של המשתתפים. החדש פועל כקאטאליזאטור המאיץ תהליכים בלי שיחול שינוי במהות הרוחנית העצמית. קליטת רעיונות חדשים מפעיל ומפריה את הרוחניות העצמית. התכלאה-ההפריה היא הכרחית בתחום הרוחני כבתחום הפיסי והיא מאפשרת את המשכם של החיים. נכון הוא שיש גם סיכון בחדש, אבל כל חיים של ממש הם סיכון. גם הנסיון של התשכלה שלנו היה נסיון של התחדשות, של הרכבת היסוד היהודי עם רוח הזמן החדש. לצערנו היה היסוד היהודי מצומצם ורוח הזמן של תקופת התשכלה היה נטול יחס לשאלות העיקריות של התווייה האנושית. רוח הזמן לא היה אלא בקורתי בלבד. משום כך היה נסיון ההשכלה נסיון-נפל.

לפני כאלפיים שנה העז עמנו העזה רוחנית גדולה. בזמן ההוא היו הצדוקים שולטים בכל המוסדות הדתיים בארצנו, והם התנגדו לכל שינוי בצורות החיים ולכל אידיאה חדשה שהציע הזמן לעם היהודי. הצדוקים התנגדו להישארות הנפש משום שהאידיאה הזאת באה ממקור זר. יש להניח שהיהדות היתה הולכת לאיבוד לולא נמצאו בעם חוגים שיצאו ממעמד נמוך מבחינה סוציאלית, אלו חוגי הפרושים שיצרו אז צורה חדשה של הווייה יהודית, של דתיות יהודית. הפרושים העמידו במרכזם של החיים הרוחניים את לימוד התורה ואת התפילה, וכך חודשו היסודות הרוח-